

этыка, эстэтыка і інш.). Потым група прадметаў, якую можна было б акрэсліць як навуказнаўства і прадметам вывучэння якой былі б канкрэтныя навукі зноў-такі як часткі духоўнай культуры і менавіта ў культуралагічным аспекце. Затым ідзе мастацкая культура з пэрагам пералічаных раней дысцыплін, прысвечаных вывучэнню відаў мастацтва, пачынаючы мастацкай літаратурай і заканчваючы дызајнам, што нядрэнна, дзякуючы эстэтыцы, здзейснена на сённяшнім узроўні развіцця культуралогіі. Нарэшце, матэрыяльная культура з усімі яе відамі і “жанрамі,” якая менш за ўсё сёння распрацавана ў цікавым для нас культуралагічным аспекце, бо распрацоўвалася дагэтуль пераважна ў эканоміцы і этнаграфіі і таму нярэдка страчвала сваю спецыфіку.

А. Г. Смолік,
прафесар

АСАБЛІВАСЦІ ПРАЕКТАВАННЯ САЦЫЯЛЬНЫХ ТЭХНАЛОГІЙ У СФЕРЫ КУЛЬТУРЫ І ВОЛЬНАГА ЧАСУ Ў ПОСТКАТАСТРОФНЫМ СОЦЫУМЕ

Сфера культуры і вольнага часу вызначаецца дынамізмам, мае сацыяльна адкрыты характар, у ёй дзейнічае вялікая колькасць разнапрофільных сацыяльных інстытутаў са сваімі спецыфічнымі асаблівасцямі. Гэта і абумоўлівае выкарыстанне разнастайных метадаў, формаў і сродкаў культурнай дзейнасці.

Прынцыповае тэарэтычнае і практычнае значэнне мае асвятленне такога паняцця метадыкі сацыяльна-культурнай дзейнасці, як яе сродкі. У навуковай літаратуры існуюць розныя азначэнні гэтага паняцця. Т.А.Стэфаноўская, напрыклад, да асноўных сродкаў педагагічнага працэсу адносіць віды дзейнасці, мікраасяроддзе, прадметы прыстасавання да якой-небудзь дзейнасці (1). Т.Р.Кісялёва і Ю.Д.Красільнікаў да сродкаў ідэйна-эмацыянальнага ўздзеяння адносяць вуснае слова, наглядныя дапаможнікі, зносіны, самадзейнасць, гульню, відовішчы, забавы (2). Я.Я.Зазерскі і А.Г.Саламонік сродкамі клубнай работы называюць прылады або інструменты ідэйнага і эмацыянальнага ўздзеяння на псіхіку наведвальнікаў клубаў (3).

У кантэксце сацыякультурнай дзейнасці ў посткатастрофным соцыуме мэтазгодна пад асноўнымі сродкамі разумець віды дзейнасці, прадметы і прыстасаванні, неабходныя для

захавання, трансляцыі, засваення і развіцця традыцый, каштоўнасцей, нормаў у сферы мастацкай, духоўна-маральнай культуры.

Асаблівае месца сярод іх займаюць сродкі масавай камунікацыі, да якіх адносяцца арганізацыйныя структуры і камунікацыйныя каналы, што рыхтуюць і перадаюць сацыяльна-культурную інфармацыю масавай аўдыторыі. Друк, радыё, тэлебачанне, спалучэнне камп'ютэра з відэатэхнікай і найноўшымі сродкамі сувязі ў многім змянілі прынцыпы функцыянавання культуры, развіццё і змест духоўных працэсаў, формы ведаў і тыпы мыслення. Даступнасць і разнастайнасць інфармацыі, якая атрымліваецца па сучасных каналах сувязі, вядзе, з аднаго боку, да значнай аднароднасці сусветнай культурна-інфармацыйнай прасторы, аслаблення і зняцця ўсіх бар'ераў, а з другога – да вялікай разнастайнасці гэтай інфармацыі, з якой чалавек можа выбіраць тое, што адпавядае яго арыентацыі. Вывучэнне матэрыяльна-тэхнічнай базы ўстаноў культуры Гомельскай і Магілёўскай абласцей паказала, што суб'екты сацыяльна-культурнай дзейнасці ў паслячарнобыльскі перыяд слаба забяспечаны аўдыёвізуальнай тэхнікай.

Безумоўна, сучасная сістэма камунікацый не выключас пісьмовага тэксту і вуснага (жывога) слова, якія сярод разнастайных сродкаў ідэйна-эмацыянальнага ўздзеяння займаюць устойлівае месца і складаюць аснову культурнай дзейнасці. У бібліятэках, клубах, музеях, Дамах культуры часта праводзяцца публічныя лекцыі, гутаркі, дыспуты, канферэнцыі чытачоў, экскурсіі, сустрэчы з дзеячамі навукі, культуры, адукацыі. Зносіны, калі яны садзейнічаюць задавальненню і папярэнню духоўных інтарэсаў, становяцца магутным стымулам развіцця асобы на аснове ўзаемнага ўзбагачэння ведамі, вопытам сацыяльнага жыцця. У паслячарнобыльскі перыяд у развіццёвай, інфармацыйна-асветніцкай дзейнасці сацыяльна-культурныя інстытуты шырока выкарыстоўваюць друкаванае слова. Кніжная прадукцыя аказвае значны ўплыў на працэс фарміравання чалавека. Сацыялагічныя даследаванні паказалі, што значную частку вольнага часу рэспандэнты адводзяць чытанню мастацкай літаратуры, публіцыстыкі. У сувязі з гэтым работнікі ўстаноў культуры і мастацтва ў сваёй дзейнасці актыўна выкарыстоўваюць навуковыя, інфармацыйныя, мастацкія і іншыя тэксты.

Аналіз дзейнасці сацыяльна-культурных інстытутаў з насельніцтвам, пацярпелым ад аварыі на ЧАЭС, сведчыць: пачуццёваму ўспрыманню чалавекам рэальных прадметаў і з'яў садзейнічаюць наглядныя сродкі. Выкарыстанне іх у розных галінах культурна-асветніцкай работы павышае яе эфектыўнасць. Малюнкi, плакаты, экспанаты, рэліквіі, рэпрадукцыі, фотаздымкі дапамагаюць канкрэтызаваць практычнае значэнне таго ці іншага тэарэтычнага палажэння, робяць працэс засваення ведаў, сацыяльнага вопыту больш цікавым і жывым.

Выклікаць пачуцці эмацыянальнага ўздыму, хвалявання, замілавання здольныя мастацтва і літаратура. Тэатр, музыка, жывапіс, харэаграфія, мастацкая літаратура, кіно даносяць да гледача канкрэтныя вобразы. Мастацтва дапамагае зрабіць абстрактныя тэарэтычныя паняцці яркімі мастацкімі або мастацка-публіцыстычнымі вобразамі. Вартасцю мастацкага матэрыялу з'яўляецца тое, што ён дае магчымасць паглыблена паказаць унутраны свет чалавека, яго думкі і пачуцці, матывы дзейнасці.

Узмацненню і трансфармаванню традыцыйных магчымасцей уплыву садзейнічаюць дапаможныя сродкі. Размова ідзе аб выкарыстанні тэхнічнай апаратуры – праекцыйнай, гуказапісвальнай, гукаўзнаўляльнай, асвятляльнай, якая ўзмацняе эмацыянальнае, эстэтычнае ўздзеянне на слухачоў і гледачоў.

Практыка сацыяльна-культурнай работы паказвае, што асноўныя сродкі культурна-творчага працэсу найбольш эфектыўна ўздзейнічаюць тады, калі аказваюць узаемны ўплыў, калі яны ўзаемазалежаць. Галоўнай задачай суб'ектаў дзейнасці з'яўляецца тое, каб кожны сродак асобна і ўсе яны разам уздзейнічалі на асобу, садзейнічалі яе сацыяльнай рэабілітацыі, прыводзілі да пажаданага выніку – гарманічнасці, развіцця і фарміравання асобы.

Такім чынам, у працэсе сацыяльна-культурнай дзейнасці ўстановамі, арганізацыямі і прадпрыемствамі культуры выкарыстоўваюцца розныя прынцыпы, метады, формы і сродкі, з дапамогай якіх сфарміравалася і інтэнсіўна асвойваецца насельніцтвам посткатастрофнага грамадства сфера адпачынку і вольнага часу. Суб'екты, якія дзейнічаюць у сацыяльна-культурнай сферы, выкарыстоўваюць разнастайныя тэхналогіі. Гэта абумоўлена тым, што сацыякультурная работа не з'яўляецца статычнай, у ёй практычна няма канчатковых рашэнняў. Культурная дзейнасць уяўляе дынамічны працэс,

развіццё якога само па сабе пастаянна патрабуе творчага падыходу да вырашэння праблем. Дзейнасць у сацыякультурнай сферы, акрамя таго, з'яўляецца яшчэ і многафункцыянальнай, сацыяльна значнай, уяўляе творчы накірунак чалавечай практыкі. Суб'ектамі сацыякультурнай дзейнасці назіпазаны вопыт асветніцкай, выхаваўчай, культуратворчай работы з насельніцтвам рэгіёнаў, найбольш пацярпелых ад наступстваў аварыі на ЧАЭС. Усе гэтыя накірункі дзейнасці маюць свае асаблівасці, унутраныя сувязі і адносіны, своеасаблівыя формы і метады работы.

Тэхналогіі, напрацаваныя ў сферы культуры вольнага часу, набылі агульнасацыяльнае значэнне, ператварыліся ў сацыяльныя тэхналогіі. Тэрмін “тэхналогія” ў культуралогіі яшчэ не набыў шырокага распаўсюджвання, таму што заўсёды звязваўся з вытворчасцю. Так, у “Філасофскім энцыклапедычным слоўніку” (М., 1989) запісана, што “тэхналогія – гэта сукупнасць метадаў апрацоўкі, вырабу, змянення стану, уласцівасцей, формы сыравіны, матэрыялу або паўфабрыкату, якія выкарыстоўваюцца ў працэсе вытворчасці прадукцыі”. Даследаванне дзейнасці сацыяльна-культурных інстытутаў паказала, што працэс культуратворчай работы прадугледжвае адказ не толькі на пытанне “што?”, але і на пытанне “як?”. Да таго ж, элементамі майстэрства работнікаў культурна-асветных устаноў з'яўляюцца веды, уменні і тэхніка, якія пры ўдала выкарыстаных зносінах, спалучаных з прафесійным захапленнем, пераканальнасцю, верай і імправізацыяй, лагічна будзе аб'яднаць у тэрмін “тэхналогія”. Дзейнасць многіх устаноў, прадпрыемстваў культуры посткатастрофнага соцыуму стала базай для стварэння новых сацыяльных тэхналогій у сферы культуры. Безумоўна, распрацоўка сацыяльных тэхналогій у сацыякультурнай сферы звязана з пэўнымі складанасцямі, паколькі гэтая сфера характарызуецца дынамізмам, мае сацыяльна адкрыты характар, у ёй дзейнічае вялікая колькасць разнапрофільных сацыяльных інстытутаў. Тым не менш шэраг даследчыкаў культурнай дзейнасці ўвялі ў свой слоўнік разглядаемае паняцце.

С.Брусаў разглядае тэхналогіі як сродкі абмену чалавечымі здольнасцямі і патрэбнасцямі, узаемадзеяння духоўнай і матэрыяльнай вытворчасці (4). Грунтоўнае апісанне сучасных педагогічных тэхналогій даецца Т.А.Стэфаноўскай у кнізе “Педагогіка: навука і мастацтва”. Усебакова прааналізавана

тэхналогія метадычнага працэсу культурна-адпачынкавай дзейнасці В.М.Чыжыкавым (5). Працэс практавання сацыяльных тэхналогій раскрыты Ю.Д.Красільнікавым (6), Т.Лукманам, П.Бергерам (7), К.Манхеймам (8), У.Івановым (9). У іх даследаваннях разглядаюцца пытанні арганізацыі сацыяльна-культурнай дзейнасці ў адпаведнасці з канкрэтнай культуралагічнай парадыгмай, г. зн. сацыяльнай тэхналогіяй.

Тэарэтычнае і практычнае даследаванне розных метадык сацыяльна-культурнай дзейнасці дазваляе выказаць меркаванне аб тым, што *тэхналогія ахоплівае асноўныя заканамернасці распрацоўкі і выкарыстання сродкаў, формаў і метадаў у цэлым, найбольш тыповыя ўмовы і універсальныя спосабы культурнай дзейнасці. У аснове сацыяльна-культурных тэхналогій ляжыць праграма-мэталы прынцып. Фарміраванне і рэалізацыя гэтых тэхналогій вызначаюцца сацыяльным заказам, які вымагае педагагічна правільных пастаноўкі і вырашэння мэт і задач дзейнасці. Мэта ў гэтым выпадку выступае як спосаб інтэграцыі розных дзеянняў і намаганняў суб'ектаў сацыяльна-культурнай дзейнасці ў пэўнай паслядоўнасці. Яна вызначаецца з пункту гледжання канкрэтных задач, якія стаяць перад сацыяльным, спецыфікі і магчымасцей канкрэтнага сацыяльна-культурнага інстытута, запятаў і інтарэсаў насельніцтва, характару іх працоўнай дзейнасці і вытворчых умоў з улікам каардынацыі намаганняў з іншымі сацыяльнымі структурамі і інстытутамі.*

Аналіз функцыянальных і галіновых метадык сведчыць аб тым, што ў паслячарнобыльскі перыяд назіраецца ўзбагачэнне развіццёвай, інфармацыйна-пазнавальнай тэхналогій. У духоўнае жыццё, сферу вольнага часу посткатастрофнага сацыяльна-культурнага ўвайшлі дыялагавыя формы дзейнасці, адзначаецца пераход аб'ектаў сацыяльна-культурнай сферы да больш інтэнсіўнага выкарыстання новых носбітаў інфармацыі, уключаючы відэа-і камп'ютэрную тэхніку. Пашырыўся дыяпазон інфармацыйнага працэсу, які побач з данясеннем інфармацыі ўключае яе абмеркаванне, абмен ёю і вытворчасць новай інфармацыі. Сацыяльныя інстытуты забяспечваюць свабодны доступ да інфармацыі праз стварэнне незалежных бібліятэк, збор і распаўсюджванне альтэрнатыўных выданняў, правядзенне сустрэч з людзьмі, якія прытрымліваюцца неардынарных меркаванняў.

Істотныя змяненні адбываюцца ў метадыцы культурна-творчай і мастацка-творчай дзейнасці. Тэхналогіі ўзбагаціліся за

кошт калекцыйна-збіральніцкай, аналітычнай і навукова-даследчай дзейнасці ў галінах культуры і мастацтва, аўтарскай творчасці. Напрыклад, у сферы музычнай самадзейнасці ўзрасла цікавасць да аўтарскай песні, рок-творчасці, збору, апрацоўкі і выканання музычнага фальклору. Узрасла цікавасць да традыцый бытавога музыцыравання, адраджаецца сямейная самадзейнасць. Дыферэнцыяцыя мастацкіх патрэбнасцей і інтарэсаў абумовіла з'яўленне шматлікіх аматарскіх аб'яднанняў, школ народнай творчасці, курсаў, цэнтраў эстэтычнага выхавання. Самадзейнае мастацтва, якое доўгі час існавала пераважна ў відовішчана-сцэнічных формах, вяртаецца да сваіх вытокаў. Яно стала асновай адраджэння народных свят і абрадаў, гульніаў і іншых традыцыйных формаў адпачынку.

Трансфармацыя сацыякультурнай сферы выклікала аб'ектыўную неабходнасць у новай тэхналогіі кіравання мастацка-творчай дзейнасцю, створанай з улікам сучасных патрабаванняў практыкі ў арганічным спалучэнні з традыцыйнымі формамі. Даследаванне формаў кіравання сацыякультурнай дзейнасцю сведчыць: у 90-я гг. у Беларусі развіваецца працэс дэмакратызацыі сістэмы кіравання ў сферы культуры. Канструяванне дэмакратычных механізмаў кіравання ажыццяўляецца ў некалькіх накірунках. Асноўным прынцыпам развіцця сацыякультурнай дзейнасці становіцца прынцып плюралізму. Ён выяўляецца, у прыватнасці, у цягліваасці да культурных з'яў, якія раней адмаўляліся сацыяльна-культурнымі інстытутамі, што садзейнічае свабоднаму, творчаму пошуку ў гуртках, студыях, лабараторыях, майстэрнях, аб'яднаннях і іншых самадзейных калектывах. Нарматыўнымі дакументамі замацавана права на мастацкі эксперымент, стварэнне аўтарскай школы.

Галоўным ва ўдасканаленні сістэмы кіравання ў сацыяльна-культурнай сферы з'яўляецца фактар яе самарэгуляцыі. Дзяржаўнымі і мясцовымі органамі ўлады спрошчаны планаванне, улік і справаздачнасць, сістэма рэгістрацыі аматарскіх аб'яднанняў і клубаў па інтарэсах, што, у сваю чаргу, ўплывае на характар кантролю. Адменены жорсткі кантроль за рэпертуарам, выставачнай і канцэртнай дзейнасцю, работай неінстытуцыянальных формаў самадзейнай творчасці. Гэта дазволіла пашырыць маштабы самадзейнасці, якая развіваецца па-за рамкамі ўстаноў культуры, звязана з уздзеяннем на такія важнейшыя структурныя элементы свядомасці асобы, як

матывы, інтарэсы, каштоўнасці арыентацыі, устаноўкі, і ў канчатковым выніку — на яе светапогляд і светаадчуванне.

Дзяржаўныя і мясцовыя органы ўлады больш увагі надаюць дзягностыцы, прагназаванню і праектаванню сацыяльна-культурных працэсаў, стварэнню неабходнага банка даных аб сучасных тэндэнцыях і заканамернасцях вольнага часу. На пасяджэннях калегіі Міністэрства культуры, абласных упраўленняў культуры ўсебакова вывучаюцца, глыбока аналізуюцца праблемы культурнай дзейнасці.

Важная роля ў даследаванні заканамернасцей развіцця сацыякультурнай сферы, абагульненні і распаўсюджванні вопыту работы ўстаноў культуры і мастацтва належыць Беларускаму інстытуту праблем культуры, вышэйшым навучальным установам культуры і мастацтва.

Такім чынам, можна зрабіць выснову: у канцы 80-х—90-я гг. адбыліся глыбінныя змяненні ў культуралагічных працэсах, якія патрабавалі ўдакладнення функцый, задач, мэт, метадаў і сродкаў дзейнасці сацыяльна-культурных інстытутаў. Трансфармацыя сацыяльна-культурнага асяроддзя на значнай тэрыторыі краіны, выкліканая наступствамі чарнобыльскай тэхнагеннай катастрофы, унесла істотныя карэктывы ў традыцыйныя тэхналогіі суб'ектаў сацыякультурнай дзейнасці.

1. *Стефановская Т.А.* Педагогика: наука и искусство: Курс лекций. — М., 1998.

2. *Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д.* Основы социально-культурной деятельности: Учеб. пособие. — М., 1995.

3. *Организация и методика клубной работы:* Учеб. пособие для культ.-просвет. училищ/ Под ред. Е.Я.Зазерского и А.Г.Соломоника. — М., 1975.

4. *Брусов С.* Специфика социальных технологий и их использование в сфере культуры и досуга // Культурно-досуговая деятельность: перспективы развития и проблемы регулирования. — Свердловск, 1991.

5. *Чижиков В.М.* Методическое обеспечение культурно-досуговой деятельности: Учеб. пособие. — М., 1991.

6. *Красильников Ю.Д.* Методика социально-культурного проектирования: Учеб. пособие. — М., 1992.

7. *Бергер П., Лукман Т.* Социальное конструирование реальности / Пер. с англ. — М., 1995.

8. Манхейм К. Диагноз нашего времени / Пер. с англ. — М., 1994.

9. Иванов В. Социальные технологии в современном мире. — М., 1996.

М.А.Бяспалая,
прафесар

КУЛЬТУРНАЕ ЖЫЦЦЁ ВЁСКИ ў 1920-я гады: ПЫТАННІ І ПРАБЛЕМЫ

У гістарычнай навуцы савецкага і постсавецкага перыядаў замацаваўся выразны стэрэатып разгляду культурнага жыцця вёскі ў паслярэвалюцыйны перыяд: падрабязнаму аналізу падлягала партыйная палітыка ў галіне культуры, мала ўвагі звярталася на адраджэнне і развіццё нацыянальнай культуры, па-за ўвагай навукоўцаў засталася культурная сітуацыя ў вёсцы.

Па прычыне вядомых гістарычных абставін шмат стагоддзяў вёска з'яўлялася адзіным носьбітам народнай культуры, якая, як вядома, складае аснову нацыянальнай культуры. Рэвалюцыя ж прынесла з сабою новую культуру, падпарадкаваную перш за ўсё палітычным мэтам. Працэс яе пашырэння праз палітыка-асветныя ўстановы не знайшоў пакуль выразнага асвятлення, хаця аналіз архіўных дакументаў выклікае неабходнасць пастаноўкі наступных пытанняў: як суадносіліся традыцыйная народная культура і палітычныя асветніцтва, як палітасветніцтва ўспрымалася сялянствам, хто з'яўляўся яго носьбітам.

Стэрэатыпнымі з'яўляюцца накірункі, па якіх разглядалася культурнае жыццё гэтага перыяду: ліквідацыя непісьменнасці, беларусізацыя, тэатральнае мастацтва, кіно і ў апошнюю чаргу палітыка-асветніцкая работа. На наш погляд, незаслужана абходзіцца гісторыя станаўлення палітасветработы на вёсцы. У выніку сённяшняе пакаленне пазбаўлена магчымасці разглядаць гістарычны працэс з пазіцыі вясковага жыхара, а не з афіцыйнай, адшліфаванай у шматлікіх пастановах. Не акцэнтуюцца ўвага на вывучэнне сітуацыі 1921—1923 гг., калі адбываліся пошукі зместу палітасветработы і станаўленне яе структуры, наступнага перыяду, 1924—1927 гг., калі былі вызначаны задачы і метады палітыка-асветніцкай работы на вёсцы.

Неабходна прызнаць, што палітычнай асвеце дарослых дзяржава надавала вялікую ўвагу. Падрастаючае пакаленне